

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Балабақшадағы тәрбие процесінде ұлттық салт-дәстүрлерді қолдану

ЖАРИЯЛАНДЫ 22.12.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР ата-ана серіктестігі, құндылықтық бағдар, мәдени мұра, мектепке дейінгі тәрбие, салт-дәстүр, тәрбиеші құзыреті, ұлттық ойын, ұлттық тәрбие, фольклор, этнопедагогика	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/186038/
--------------------------	--	--

Есімова Бибігул Тынысбайқызы

«Хан-Арыс» бөбекжай балабақшасы ЖШС

Тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Мақалада балабақшадағы тәрбие үдерісінде ұлттық салт-дәстүрлерді жүйелі қолданудың ғылыми-әдіснамалық негіздері қарастырылады. Ұлттық құндылықтарды ерте жастан меңгертудің тұлғалық қалыптасуға, мәдени сәйкестік пен әлеуметтік бейімделуге ықпалы тәрбиенің аксиологиялық (құндылықтық) бағыты тұрғысынан талданады. Мектепке дейінгі ұйым жағдайында этномәдени компонентті енгізудің педагогикалық қағидаттары, мазмұнды іріктеу өлшемдері, ұйымдастыру формалары және қауіпсіздік-этика талаптары сипатталып, ұлттық ойындар, фольклорлық мәтіндер, салттық әрекеттер мен мерекелік тәжірибелердің бала дамуындағы тілдік, эмоциялық, еріктік және коммуникативтік нәтижелері ғылыми-академиялық негізде түсіндіріледі. Сондай-ақ отбасы-балабақша-қауымдастық серіктестігі арқылы дәстүр сабақтастығын күшейту тетіктері мен тәрбиешінің кәсіби құзыреттері (мәдени делдалдық, инклюзивті тәсіл, рефлексия және бағалау) айқындалады. Қорытындыда ұлттық салт-дәстүрлерді қолдану баланың мәдени тәжірибесін байытатын, құндылықтарды күнделікті педагогикалық практикаға айналдыратын әрі тәрбиенің тұтастығын күшейтетін пәрменді құрал екені негізделеді.

КІЛТ СӨЗДЕР

мектепке дейінгі тәрбие, ұлттық тәрбие, салт-дәстүр, этнопедагогика, мәдени мұра, ұлттық ойын, фольклор, құндылықтық бағдар, ата-ана серіктестігі, тәрбиеші құзыреті.

КІРІСПЕ

Мектепке дейінгі кезең – тұлғаның базалық құндылықтық бағдарлары, мінез-құлық үлгілері, тілдік-эмоциялық тәжірибесі және әлеуметтік қатынас мәдениеті қалыптасатын шешуші даму сатысы. Осы кезеңде баланың әлемді тануы тек ақпараттық мазмұнмен емес, күнделікті қарым-қатынас, ойын, ритуалданған әрекет, көркем бейне мен еліктеу арқылы іске асады; демек тәрбие үдерісі баланың ішкі дүниесіне ең алдымен тәжірибе ретінде енеді. Ұлттық салт-дәстүрлер – ұрпақтан-ұрпаққа берілетін мәдени тәжірибенің жинақталған формасы ретінде тәрбие жұмысына терең мазмұн береді: оларда тілдің табиғи қолданысы, үлкенді құрметтеу, қауымдастыққа тиесілілік, еңбексүйгіштік, қонақжайлық, қамқорлық, ынтымақтастық, тәртіп пен әдеп нормалары ықшамдалған әрі өмірлік жағдаятқа жақын түрде сақталған. Сондықтан ұлттық салт-дәстүрлерді балабақша жағдайында қолдану – өткенді «көрсетумен» шектелмейтін, керісінше баланың бүгінгі дамуына қызмет ететін, заманауи педагогикамен үйлескен мәдени-білімдік стратегия болуы тиіс.

Сонымен бірге, балабақша – әртүрлі әлеуметтік тәжірибесі бар балалар тоғысатын, көпқырлы орта; мұнда ұлттық мазмұнды енгізу біржақты ұрандату деңгейіне түспей, ғылыми негізделген мақсат қояды, жас ерекшелігін, қауіпсіздік пен инклюзивтілікті, отбасылардың мәдени әркелкілігін ескеруді қажет етеді. Ұлттық салт-дәстүрлерді қолданудың пәрменділігі оның мазмұнын дәл таңдауға, баланың жасына сай педагогикалық трансформация жасауға, тәрбиешінің мәдени-әдістемелік дайындығына және ата-анамен серіктестікке тікелей тәуелді. Осыған байланысты мақалада ұлттық салт-дәстүрлерді балабақшадағы тәрбие процесіне енгізудің негізгі бағыттары мен практикалық-әдіснамалық шешімдері 6 мазмұндық пункт арқылы жүйеленеді.

ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСТҮРДІҢ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУШІ ӘЛЕУЕТІ

Ұлттық салт-дәстүрлерді балабақша тәжірибесіне енгізудің басты ғылыми негізі – тәрбиенің құндылықтық табиғатын күшейту, яғни балаға «не дұрыс?» деген нұсқауды сырттай талап ретінде емес, мәдени тәжірибе арқылы ішкі ұстанымға айналдыру. Мектеп жасына дейінгі бала үшін моральдық нормалар көбіне абстракт ұғым емес, нақты әрекет пен эмоциялық әсердің нәтижесі болғандықтан, салт-дәстүрлердегі «үлкенге ізет», «кішіні қорғау», «қонаққа құрмет», «береке-бірлік» сияқты қағидалар ойын, әңгіме, рәсімдік әрекет, ұжымдық жұмыс арқылы табиғи түрде меңгеріледі. Мұнда

дәстүр тек ақпарат ретінде айтылмай, баланың күнделікті қарым-қатынас сценарийіне айналғанда ғана тәрбиелік нәтиже береді: амандасу мәдениеті, ризашылық білдіру, кезек күту, ортақ іске жұмылу, ортақ ережені сақтау секілді микро-дағдылар баланың әлеуметтік тәжірибесін реттейді. Осы тұрғыдан ұлттық салт-дәстүрлер – тәрбиенің әлеуметтендіруші «тетігі», себебі олар баланы қауымдастық нормаларымен таныстырып қана қоймай, сол нормаларды эмоционалдық жағынан қабылдауға және топ ішінде қайталауға мүмкіндік береді.

Екінші қыры – ұлттық дәстүрлердің мәдени сәйкестікке әсері: бала өзін белгілі бір мәдени кеңістіктің мүшесі ретінде сезінгенде, оның «мені» тұрақтанып, қауіпсіздік сезімі артады, бұл өз кезегінде танымдық белсенділік пен тілдік ашықтықты күшейтеді. Балабақшадағы ұлттық мазмұн баланың отбасындағы тәжірибемен үйлесіп жатса, тәрбиенің сабақтастығы күшейеді, ал бұл сабақтастық мектепке дейінгі тәрбие жүйесінің тиімділігін арттыратын негізгі шарттардың бірі ретінде қарастырылады. Дегенмен құндылықтық әлеуетті іске асыруда салт-дәстүрді «қатып қалған форма» ретінде емес, оның мән-мағынасы мен тәрбиелік идеяларын басты орынға қою маңызды, өйткені формаға шамадан тыс байланып қалу баланың қызығушылығын төмендетіп, дәстүрді жасандылық деңгейіне түсіруі мүмкін.

ҰЛТТЫҚ МАЗМҰНДЫ БАЛАБАҚША БАҒДАРЛАМАСЫНА ЕНГІЗУДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ ЖӘНЕ МАЗМҰНДЫ ІРІКТЕУ ӨЛШЕМДЕРІ

Ұлттық салт-дәстүрлерді қолдану жүйелі болу үшін оны балабақшаның оқу-тәрбие бағдарламасымен үйлестіретін әдіснамалық қағидаттар қажет: біріншіден, жас ерекшелігіне сәйкестік қағидаты – дәстүрдің мазмұны баланың қабылдау мүмкіндігіне лайықталуы, күрделі символика қарапайым өмірлік ситуацияға аударылуы; екіншіден, әрекет арқылы үйрету қағидаты – бала «тыңдаушы» ғана емес, қатысушы болғанда дәстүр тәрбиелік күшке айналады; үшіншіден, мәдени мағынаны ашу қағидаты – «не істедік?» дегеннен гөрі «неге осылай істейміз?» деген сұраққа баланың жасына сай жауап табу; төртіншіден, инклюзивті және этикалық бейтараптық қағидаты – дәстүрді енгізу барысында ешбір баланы шеттетуге, ұялатуға, мәжбүрлеуге жол бермеу, көпмәдени ортада ортақ адамгершілік құндылықтарды біріктіруші өзек ретінде ұсыну; бесіншіден, қауіпсіздік қағидаты – салттық элементтер балалардың денсаулығына қауіп төндірмейтіндей бейімделуі.

Мазмұнды іріктеу өлшемдері де нақты болғаны жөн: дәстүр баланың күнделікті тәжірибесіне жақын болуы, тілдік материал (тақпақ, мақал, бата үлгілері, бесік жыры, жаңылтпаш) баланың сөйлеу дамуына қызмет етуі, ұлттық ойындар қозғалыс дағдыларын жетілдіруі, ал қолөнер мен тұрмыстық мәдениет элементтері (ою-өрнек,

ұлттық бұйымдар, киім үлгілері) эстетикалық талғам мен ұсақ моториканы дамытуға ықпал етуі керек. Сонымен қатар, кез келген дәстүрлік мазмұн балабақшадағы тәрбиенің жалпы мақсаттарымен қабысып, «мерекелік эпизод» күйінде қалмай, жылдық жоспарға кіріктірілгенде ғана тұрақты нәтиже береді; осы мағынада ұлттық мазмұн апталық тақырыптармен, тіл дамыту, музыка, дене тәрбиесі, бейнелеу өнері, құрастыру, әлеуметтік дағдылар бағыттарымен үйлесімді интеграциялануы тиіс.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР МЕН ФОЛЬКЛОРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ТІЛДІК, ЭМОЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК ДАМУДЫ ҚОЛДАУ

Ұлттық ойындар – мектепке дейінгі жастағы баланың жетекші әрекеті саналатын ойынның мәдени-тарихи мазмұнмен байытылған түрі, сондықтан оларды балабақшада қолдану тәрбиенің табиғи арнасына дәл келеді. Ұлттық ойындардағы ереже, кезектестік, топтық келісім, жеңіске сабырмен жету, жеңілісті қабылдау, қарсыласты құрметтеу сияқты әлеуметтік-психологиялық компоненттер баланың ерік сапаларын, өзін-өзі реттеуін және эмпатиясын дамытады, ал қозғалысқа негізделген ойындар дене дамуын, кеңістікті бағдарлауын, координациясын жетілдіреді. Ойынның тәрбиелік әсері оны дұрыс ұйымдастыруға байланысты: тәрбиеші ойынды жай «ойнатушы» емес, мәдени мағынаны жеткізуші және қауіпсіз қарым-қатынас орнатушы модератор болуы тиіс; ол ойын ережесін түсіндіру кезінде баланың сөздік қорын кеңейтетін тіркестерді жүйелі енгізіп, ойыннан кейін қысқа рефлексия ұйымдастыру арқылы бала тәжірибесін тілдік формаға келтіреді.

Фольклорлық мәтіндер (ертегі, аңыздың жеңілдетілген нұсқалары, мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылтпаш, бесік жыры, тұрмыс-салт өлеңдері) баланың тілін ғана емес, эмоциялық әлемін де реттейді, себебі фольклорда бағалау, салыстыру, астарлау, көркем бейне арқылы түсіндіру басым келеді және бұл баланың символдық ойлауына сай. Балабақшада фольклорды қолдану бір реттік жаттау емес, көпарналы тәжірибе болғанда нәтижелі: мәтінді тыңдау, рөлге бөліп сахналау, иллюстрация жасау, дыбыстық ырғақпен айту, ұлттық аспап үнін тыңдау, кейіпкер әрекетін талқылау сияқты тәсілдер баланың түрлі қабілеттерін қатар қозғайды. Ең маңыздысы – фольклорды баланың бүгінгі өмірімен байланыстыру: мысалы, мақал-мәтелді нақты жағдаятта қолдану, «әдеп» пен «қамқорлықты» ойыннан кейінгі әрекетке көшіру, топтағы өзара көмек мәдениетін дәстүрлі сөз орамдарымен бекіту арқылы тәрбие мазмұны ішкі мінез-құлық нормасына айналады.

САЛТТЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕР МЕН ҰЛТТЫҚ МЕРЕКЕЛЕРДІ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДА ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ҚАУІПСІЗ ЖӘНЕ МАҒЫНАЛЫҚ МОДЕЛІ

Ұлттық салт-дәстүрлердің бір бөлігі рәсімдік әрекеттермен, мерекелік циклмен, отбасылық мәдениетпен байланысты болғандықтан, балабақшада оларды ұйымдастыру «театрландырылған көрініспен» ғана шектелмей, педагогикалық мақсатқа қызмет ететін мағыналық модельге айналуы тиіс. Мерекелік тәжірибелерді (мысалы, көктемгі жаңару идеясы, татулық, ортақ дастарқан мәдениеті, алғыс айту, бата беру, үлкеннің батасын құрметтеу, табиғатқа ілтипат) баланың жасына сай деңгейде беру арқылы бала «дәстүрдің сыртқы атрибутын» емес, оның әлеуметтік-адамгершілік мазмұнын түсінеді. Мұндай шаралар баланың әлеуметтік рөлдерді байқап көруіне, көпшілік алдында сөйлеуіне, эмоциясын басқаруына, эстетикалық сезімін дамытуына мүмкіндік береді, бірақ бұл әсер сақталуы үшін мереке алдын ала дайындықпен, кейінгі талқылаумен, күнделікті режимге кіріктірілген шағын дәстүрлік әрекеттермен толықтырылуы керек.

Қауіпсіздік және этика – рәсімдік тәжірибелерді енгізудің негізгі шекарасы: баланың денсаулығына қауіпті элементтерді (ұсақ қауіпті заттар, өткір құралдар, шамадан тыс физикалық жүктеме) қолданбау, аллергия мен санитарлық талаптарды сақтау, балаларды киім немесе рөл таңдауда мәжбүрлемеу, қорқыныш тудыратын сюжеттерден сақтану, сондай-ақ көпмәдени топта белгілі бір дәстүрді абсолюттендірмей, адамгершілікке ортақ құндылық ретінде ұсыну маңызды. Педагогикалық тұрғыда рәсімдік әрекеттердің «ең тиімді формасы» – қысқа, қайталанатын, күнделікті өмірге жақын микро-дәстүрлер: таңертеңгі амандасу мәдениетін бекіту, ортақ іске ниет білдіру, ойыннан кейін алғыс айту, үлкенге жол беру, бір-біріне жақсы тілек айту сияқты әрекеттер баланың мінез-құлқына тұрақты дағды ретінде орнығады. Осылайша мерекелік және салттық мазмұн балабақша өмірін сәнді етіп эпизодтан гөрі тәрбиелік климатты құрайтын тұрақты мәдени практикаға айналады.

ОТБАСЫ-БАЛАБАҚША-ҚАУЫМДАСТЫҚ СЕРІКТЕСТІГІ АРҚЫЛЫ ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Ұлттық салт-дәстүрлердің табиғи тасымалдаушысы – отбасы мен қауымдастық, сондықтан балабақшадағы ұлттық тәрбиенің нәтижелілігі ата-анамен жүйелі серіктестікке тәуелді. Егер балабақшадағы этномәдени мазмұн отбасы тәжірибесімен үндессе, балада «екі түрлі ереже» қақтығысы азайып, тәртіп пен әдеп нормалары тұрақты бекітіледі; ал егер отбасында дәстүрлік тәжірибе әлсіз болса, балабақша оны кінәрат ретінде емес, мәдени білімді кеңейтудің мүмкіндігі ретінде жұмсақ түрде толықтыруы қажет. Серіктестік педагогикасы ата-ананы тек «көрермен» емес, тең әріптес ретінде қарастырғанда дамиды: ата-аналар клубы, шеберлік сағаты, ұлттық ойын кеші, әже-ата тәжірибесін тыңдау, отбасылық шежіре туралы қарапайым

әңгімелер, ұлттық тағам мәдениеті туралы қауіпсіз форматтағы таныстыру сияқты шаралар отбасының әлеуетін ашып, балалардың тәжірибесін байытады.

Қауымдастық ресурстары да маңызды: музей, кітапхана, мәдениет үйі, этноорталықтар, қолөнер шеберлері, жергілікті тарихқа қатысты орындар – баланың дәстүрді «тек сөз» ретінде емес, өмір сүретін мәдени кеңістік ретінде қабылдауына ықпал етеді. Дегенмен бұл бағытта да педагогикалық сүзгі қажет: кез келген сыртқы материал баланың жасына сай іріктеліп, қауіпсіз маршрутпен, алдын ала дайындықпен және кейінгі рефлексиямен бекітілуі тиіс. Серіктестік жұмыстың ғылыми өлшемі – тұрақтылық пен нәтижені қадағалау: ата-анамен байланыс тек мереке кезінде емес, жоспарлы түрде жүргізілгенде, баланың тілдік мінез-құлқы, әлеуметтік дағдылары, жауапкершілік пен мейірім көріністері сияқты көрсеткіштер арқылы тәрбиелік ілгерілеу байқалады. Осы тұрғыдан отбасы-балабақша ынтымақтастығы дәстүрді «көрсетудің» емес, құндылықты «өмір салтына» айналдырудың тетігі ретінде қарастырылады.

ТӘРБИЕШІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТІ, ИНКЛЮЗИВТІ ТӘСІЛ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК НӘТИЖЕНІ БАҒАЛАУ МӘДЕНИЕТІ

Ұлттық салт-дәстүрлерді балабақшада сапалы қолданудың шешуші субъектісі – тәрбиеші, себебі дәл тәрбиеші дәстүр мазмұнын педагогикалық тілге аударып, баланың жасына сай тәжірибеге айналдырады, ал бұл жұмыс мәдени делдалдық құзыретті талап етеді. Тәрбиеші дәстүрдің шығу тәркіні мен мәнін үстірт деңгейде ғана білсе, ол мазмұнды механикалық қайталауға ұрынуы мүмкін, сондықтан кәсіби даму мәдениетіне этнопедагогикалық білім, мәдени мұраны іріктеу дағдысы, балалардың қызығушылығына бейімдеу, диалогтік әдістер, ойын технологиясы, фольклорлық мәтінмен жұмыс, сондай-ақ өзіндік рефлексия кіруі тиіс. Қазіргі балабақша жағдайында инклюзивті тәсіл ерекше маңызға ие: әр баланың тілдік мүмкіндігі, темпераменті, отбасылық тәжірибесі, арнайы білім беру қажеттіліктері әртүрлі болуы ықтимал, сондықтан ұлттық мазмұн «бір өлшемді» сценарий емес, баланың қатысу деңгейін таңдауға мүмкіндік беретін көпвариантты тәжірибе ретінде ұсынылғаны дұрыс; мысалы, бірі ән айтуға, бірі қимылға, бірі сурет салуға, енді бірі қысқа сөйлеммен тілек айтуға қатыса алады, осылайша ешкім шет қалмайды және топтық бірлік сақталады.

Бағалау мәдениеті де тәрбиенің ғылыми ұйымдастырылуына қызмет етеді: мектепке дейінгі ұйымдарда бағалау баланы «салыстыру» емес, дамудың динамикасын байқау және қолдау логикасына негізделуі керек, ал ұлттық салт-дәстүрлерді қолдануда бағалау нысаны ретінде баланың білімінен гөрі мінез-құлқы мен дағдысы алға шығады. Мұнда бақылаудың педагогикалық құралдары ретінде жүйелі күнделік жазбалары, бақылау парақтары, портфолио элементтері (баланың шығармашылық жұмыстары, сахналауға қатысуы, ойын ережесін сақтау дағдысы, тілдік белсенділігі), ата-анамен кері байланыс және шағын педагогикалық кеңестер тиімді болады. Нәтижені өлшеу

баланың ұлттық мазмұнға «қаншалықты көп қатысқанын» ғана емес, оның тілдік өрісі кеңейгенін, эмоциясын басқару қабілеті артқанын, өзгені сыйлау және ынтымақтасу дағдылары күшейгенін, өзін сенімді ұстауын көрсеткенде ғана тәрбиелік жұмыстың сапасы дәлелденеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Балабақшадағы тәрбие процесінде ұлттық салт-дәстүрлерді қолдану – мәдени мұраны сақтаудың ғана емес, баланың тұлғалық дамуын құндылықтық негізде қамтамасыз етудің пәрменді педагогикалық жолы. Ұлттық мазмұн баланың әлеуметтік тәжірибесін реттеп, тілдік және эмоциялық дамуын қолдайды, топ ішінде өзара сыйластық пен жауапкершілік мәдениетін бекітеді, мәдени сәйкестік сезімін қалыптастыру арқылы психологиялық тұрақтылыққа ықпал етеді. Дегенмен бұл бағыттың нәтижелілігі дәстүрді формалды көрсетуге емес, оның тәрбиелік мағынасын ашуға, жас ерекшелігіне сай бейімдеуге, қауіпсіздік пен инклюзивтілік талаптарын сақтауға, сондай-ақ ата-анамен серіктестікті жүйелі ұйымдастыруға тәуелді. Тәрбиешінің кәсіби құзыреті мәдени мазмұнды дұрыс іріктеп, оны ойын, фольклор, күнделікті режим және мерекелік тәжірибе арқылы органикалық кіріктіруге мүмкіндік бергенде, ұлттық салт-дәстүрлер балабақша өмірінің «қосымша бөлігі» емес, тәрбиелік ортаның тұрақты тірегіне айналады. Сондықтан ұлттық салт-дәстүрлерді қолдану мектепке дейінгі тәрбиенің сапасын арттыратын, мәдени сабақтастықты нығайтатын және әлеуметтік-адамгершілік құндылықтарды баланың өмірлік дағдысына айналдыратын стратегиялық бағыт ретінде ғылыми негізде жалғастырылуы қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Bilimger.kz. Балабақшада қазақ халқының салт-дәстүрімен таныстырудың маңызы. <https://bilimger.kz/66284/bilimger.kz>*
2. *Әділет (adilet.zan.kz). Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (нормативтік құжат). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> Адалет*
3. *Әділет (adilet.zan.kz). Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (нормативтік құжат). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235> Адалет*
4. *Қазақстан Республикасы Үкіметі (gov.kz). Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту (ресми ақпарат). <https://www.gov.kz/memleket/entities/qazalem/activities/28177?lang=kk&parentId=27996> Государственный сайт*
5. *Balatili.kz. ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ – БАЛАБАҚШАДА. Әдістемелік құрал (PDF). <https://dev-s.balatili.kz/uploads/books/7705751288d263aa8e6487dda2e5caf1/%D0%>*

91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D2%9B%D1%88%D0%B0%20%D0%9E%D3%98%D2%9A%203.pdf dev-s.balatili.kz

6. Astana-modern.edu.kz. Әдістемелік ұсынымдар: Ұлттық ойын арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды салауатты өмір салтына тәрбиелеу (PDF).
<https://astana-modern.edu.kz/wp-content/uploads/2022/04/%D3%98%D0%B4%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA-%D2%B1%D1%81%D1%8B%D0%BD%D1%8B%D0%BC%D0%B4%D0%B0%D1%80-%D2%B0%D0%BB%D1%82%D1%82%D1%8B%D2%9B-%D0%BE%D0%B9%D1%8B%D0%BD-%D0%B0%D1%80%D2%9B%D1%8B%D0%BB%D1%8B-%D0%BC%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5%D0%BF-%D0%B6%D0%B0%D1%81%D1%8B%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%96-%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BB%D1%80%D0%B4%D1%8B-%D1%81%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%83%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8B-%D3%A9%D0%BC%D1%96%D1%80-%D1%81%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%8B%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D3%99%D1%80%D0%B1%D0%B8%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%83-%E2%84%9648-%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D2%9B%D1%88%D0%B0.pdf> Astana Modern
7. IRRD.kz. Балалар және балабақшалар (PDF).
https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/books/enc_2017_952.pdf Иррид
8. KazNPU.kz. Интеллектуалды ұлт журналы, №1 (37), 2017 (PDF).
https://kaznpu.kz/docs/intelektualdi_ult_jurnal/2017/1.37.2017.pdf KazNPU
9. Jermstad, L. K. (2025). Building History: Project-Based Pedagogy for Cultural Heritage in Early Childhood Education. *Journal of Early Childhood Education Research*.
<https://journal.fi/jecer/article/view/156299> Journal.fi
10. Zheng, R. және т.б. (2025). Perceptions and Attitudes Towards Cultural Heritage and Its Education Among Preschool Educators: A Convenience Sample from 11 Chinese Provinces. *Sustainability (MDPI)*. <https://www.mdpi.com/2071-1050/17/19/8535> mdpi.com